

ks. dr hab. Roman Majka CSMA

Recenzja pracy doktorskiej:

Marcin Franciszek Rdzak, Kancelaria lwowskiego większego klasztoru karmelitów dawnej obserwy w okresie niewoli narodowej. Studium archiwoznawcze

Dysertacja: „Kancelaria lwowskiego większego klasztoru karmelitów dawnej obserwy w okresie niewoli narodowej. Studium archiwoznawcze”, Marcina Franciszka Rdzaka obejmuje analizą badawczą trzysta pięćdziesiąt sześć lat zachowanego zasobu archiwalnego, wytworzonego w kancelarii większego klasztoru lwowskiego karmelitów (w latach 1590-1946), przechowywanego w archiwum zakonnym we Lwowie (w latach 1614-1946) i obecnie w archiwum zakonnym karmelitów w Krakowie „Na Piasku”.

Warto podkreślić, że w obszarze archiwistyki wyróżnia się teorię archiwalną i metodykę archiwalną oraz archiwoznawstwo. Przedmiotem badań teorii archiwalnej są pojęcia i zasady archiwalne. Zakresem badań metodyki archiwalnej, metody działalności archiwów. Obszarem badań archiwoznawstwa, stan archiwów jako jednostek organizacyjnych gromadzących dokumentację, stan zasobów archiwalnych i ich podział na zespoły archiwalne. Autor w dysertacji eksponuje archiwoznawstwo. Zawęża przedmiot badawczy do źródłowej zawartości archiwalnej dokumentacji proveniencji kancelaryjnej i prezentuje 1) archiwum jako jednostkę organizacyjną większego klasztoru lwowskiego karmelitów we Lwowie, i 2) chronologiczną dokumentację archiwalną zawartości archiwum, podział na mniejsze części, narastanie dokumentacji w procesie aktotwórczym.

W badaniu zawartości dokumentacji źródłowej zasobu archiwum większego klasztoru lwowskiego karmelitów dysertacja ta jest zgodna z wymogami archiwistyki. Koncepcyjnie autor skupia uwagę na nazwie: *Wielebnym Konwentem Większym Karmelitów Trzewickowych Dawney Zakonney Obserwancyi*, (s. 89), która występuje w dokumentacji majątkowej. Autor wyjaśnia, że nazwa ta została zamieszczona podczas pisemnego zawarcia kontraktu dzierżawy w 1780 roku pomiędzy klasztorem karmelitów a kancelistą gubernium małżeństwa Fiszerów: Johanem Henrykiem i Karoliną. Właśnie ten zapis użyty w nazwie nawiązuje do tytułu recenzowanej dysertacji: „Kancelaria lwowskiego większego klasztoru karmelitów dawnej obserwy w okresie niewoli narodowej. Studium archiwoznawcze”.

Ujmując elementy rozpoznawcze większego klasztoru lwowskiego karmelitów w ramy strukturalne jako jednostki organizacyjnej prowincji karmelitów, autor dysertacji prezentuje materiały archiwalne ze stu trzydziestu ośmiu letnią, istotną dla badań naukowych dokumentację archiwalną. W tych ramach większy klasztor lwowski karmelitów i jego przynależność administracyjna do prowincji galicyjskiej wraz z przyległymi do niego klasztorami karmelitów (w latach 1782-1920) współtworzyły jeden proces aktotwórczy narastania dokumentacji, wytwarzanej w kancelarii zakonnej. W tych ramach dysertacja, jako Studium archiwoznawcze, przyjmuje model badawczy dziejów archiwum większego klasztoru lwowskiego karmelitów we Lwowie, a dokumentacja jego zasobu archiwalnego, przedstawia zespół archiwalny i jego mniejsze części - serie archiwalne.

W dysertacji uwaga badawcza autora koncentruje się wokół przydzielonych funkcji i posług zakonnych w klasztorze. W odpowiedzi, komu je powierzano, autor wskazuje na archiwalia, że karmelici byli twórcą dokumentacji kancelaryjnej. Pełnili formalnie i merytorycznie czynności kancelaryjne, sprawowali posługę władzy nad prowincją, wspólnotą klasztoru. W archiwaliach są też wzmianki na temat nadrzędnej roli w pełnieniu posługi władzy przełożonego karmelitów i jego kompetencji. W tym odniesieniu autor wskazuje rozwój duchowy, czyli formację wewnętrznego życia zakonnego karmelitów i zachowanie przepisów zakonnych, zawartych w ich konstytucji. W dokumentacji archiwalnej są też wymieniane wymogi zewnętrzne, które przełożony karmelitów stosował w odniesieniu do środków materialnych ruchomych i nieruchomych.

Obejmując cały proces narastania dokumentacji, na przykładzie zasobu archiwalnego klasztoru karmelitów we Lwowie, autor w Studium archiwoznawczym sięga do dokumentacji źródłowej z czasów średniowiecza, aby przedstawić trzy etapy procesu aktotwórczego, w tym wytwarzanie dokumentacji i zachodzących między nimi relacji, powstawanie jednostek kancelaryjnych i relacji między nimi, tworzenie registratury, układu akt i pomocy kancelaryjnych, jak również dwa etapy procesu archiwizacji: selekcję i opracowanie archiwalne dokumentacji.

Zważywszy, że geneza tej dokumentacji sięga okresu średniowiecza, autor wyznaczył sobie dwa cele badawcze. Zaprezentował dzieje archiwum większego klasztoru karmelitów osadzone w czasie niewoli narodowej. Dokonał pogłębionej analizy całości dokumentacji zasobu archiwalnego poszerzoną kwerendą archiwalną w Krakowie, Rzymie, Lwowie, Wiedniu. Badania naukowe, które autor prowadził, objęły

zespół archiwalny zasobu archiwalnego większego klasztoru lwowskiego karmelitów dawnej obserwy przechowywany w Archiwum Karmelitów w Krakowie „Na Piasku”, a także zasoby archiwalne: Archiwum Generalnego Karmelitów w Rzymie, Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie, Archiwum Narodowego w Krakowie, Archiwum Arcybiskupa Eugeniusza Baziaka w Krakowie, Archiwum Państwowego Austrii w Wiedniu.

Należy podkreślić, że badania naukowe oparte na dokumentacji źródłowej zostały poszerzone literaturą przedmiotu. Podjęty w Studium archiwoznawczym, wysiłek, m.in.: weryfikacja stu dwudziestu jeden jednostek archiwalnych, które stanowiły przedmiot dociekań teoretycznych i podjętych praktycznych czynności w archiwum karmelitów w Krakowie „Na Piasku”, przyjęły wewnętrzny model opisu życia zakonnego większego klasztoru karmelitów i zewnętrznego opisu ich działalności apostolskiej. Ujmując kwestie narastania dokumentacji, autor eksponował kancelaryjną postać akt, opisywał ich formę uwierzytelniania z zastosowaniem samego podpisu, pieczęci lub podpisu razem z pieczęcią, a także pieczęć herbową w kształcie elipsy, stosowaną przy testamencie o. Restytuta Rokitanskiego z 1797 roku (s. 110) oraz znaki wodne, filigrany, z rozróżnieniem na rozpoznawalne i takie, których nie można rozpoznać (s. 115).

Dysertacja nie budzi zastrzeżeń konstrukcyjnych i prezentuje trafnie sformułowany temat opracowania, cztery poprawnie ułożone rozdziały, zaopatrzone: wstępem i zakończeniem, aneksem i bibliografią, na którą złożyło się dwieście siedemdziesiąt osiem stron dysertacji. Każdy z rozdziałów dzieli się na trzy podrozdziały. Rozdział pierwszy przedstawia historyczną chronologię wydarzeń i ustrój zakonu karmelitów, z odwołaniem do pierwszych wspólnot chrześcijańskich pustelników na Górze Karmel, ze wskazaniem założenia klasztoru karmelitów w Ziemi Świętej - dawnej prowincji rzymskiej oraz fundacji większego klasztoru karmelitów we Lwowie w XV wieku. Rozdział drugi przedstawia czynniki statyczne i dynamiczne kancelarii klasztoru karmelitów oraz formalne i merytoryczne czynności kancelaryjne. Ujmując czynniki statyczne, autor umieszcza w strukturze organizacyjnej zakonu karmelitów osoby posługujące w kancelarii domu zakonnego, w tym przełożonego zakonnego, sekretarza zakonnego. Wskazując czynniki dynamiczne ujmuje kolejne etapy obiegu informacji pomiędzy karmelitami, uczestniczącymi w procesie aktotwórczym. Wydzielony rozdział trzeci obejmuje registraturę, komórkę organizacyjną przy kancelarii klasztornej karmelitów, w której jest przechowywana dokumentacja kancelaryjna, przeznaczona do bieżącej działalności urzędu. Wypada wspomnieć, że autor w rozdziale

analizuje dokumentację, zawierającą plany akt, registraturę, układ rzeczowo-chronologiczny, którego dokonał o. Ignacy Chodyncki (*1786-+1847), który pełnił przez trzy kadencje funkcję prowincjała galicyjskiej prowincji karmelitów (w latach 1837-1846). Rozdział czwarty objął zagadnienia dotyczące zasobu archiwalnego, procesu archiwizacji dokumentacji, czyli selekcji archiwalnej i opracowania archiwalnego zasobu archiwalnego większego klasztoru karmelitów we Lwowie i w Krakowie po 1945 roku.

Autor w strukturze opracowania Studium archiwoznawczego przewidział opis jednego istniejącego zespołu archiwalnego archiwum zakonnego z jego zawartością źródłową. Zaprezentował zawartość treściową dokumentacji co może stanowić model opisu źródeł pochodzenia kancelaryjnego dla innych podobnych prac naukowych. Opracowanie modelu opisu tego zasobu archiwalnego poprzedza przedstawienie układu stosunków społeczno-gospodarczych miasta Lwowa. Autor wskazuje, w nim jak klasztor funkcjonował, jako jednostka terytorialna w granicach miasta Lwowa, jaką rolę spełniał większy klasztor lwowski karmelitów, dawnej obserwy, jak przebiegało narastanie dokumentacji w kancelarii i registraturze klasztoru, jak działało archiwum zakonne w funkcji administracyjnej gromadzenia dokumentacji. Przyjęty model opisu, który realizował autor w pracy naukowej, zawarł w czterech rozdziałach i ujął to jako Studium archiwoznawcze.

Prezentowana tematyka w dysertacji Studium archiwoznawczego, autor posiłkuje się językiem polskim, łacińskim i niemieckim, i opiera się na źródłowej dokumentacji, pogłębionej, opisem dokumentacji nie aktowej: mapy, plany fotografie. W rozważaniach wskazuje znajomość problematyki i trafnie wyprowadza syntetyczne wnioski. Wykazuje też, że karmelici nie tylko prowadzili w przeszłości ożywioną działalność apostolską, ale wychodzili naprzeciw potrzebom mieszkańców ówczesnego miasta Lwowa, a także wpływali na ożywienie życia religijnego w strukturach dawnej diecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Autor zauważa, że prowadzona działalność karmelitów z jednej strony przekładała się na sukcesy, a z drugiej bywała przyczyną problemów, towarzyszących życiu zakonnemu w relacji z otoczeniem, np. niezapłacone należności.

Analiza źródłowa zasobu archiwalnego, którą przeprowadził autor w dysertacji wskazuje na wielość zgromadzonej dokumentacji archiwalnej, mimo, że autor zwracał uwagę na występujące braki dokumentów archiwalnych. Analiza badawcza potwierdza, że dysertacja Studium archiwoznawcze, zawiera wiele przykładów ilustrujących, jak funkcjonowała administracja klasztoru w relacjach z władzą kościelną i państwową, jak

karmelici we wspólnocie zakonnej zarządzali posiadanymi dobrami materialnymi w rozliczeniach finansowych, a także w jaki sposób przełożony i osoby świeckie były zaangażowane w prace w otoczeniu przyklasztornym.

Autor w dysertacji nie ograniczał się do analizy badawczej dokumentacji jednego zespołu archiwalnego, większego lwowskiego klasztoru, pomimo, że po wnikliwej analizie nie zawsze mógł potwierdzić istnienie dokumentów i zawartość treściowa nie zawsze pozwalała na analizę porównawczą z innymi dokumentami kancelarii karmelitów dawnej obserwy, np. sprawdzenie wykazu zakonników. Jednak w dysertacji udało się autorowi ustalić, że od 1614 roku przechowywano klasztorną dokumentację spraw załatwianych w kancelarii zakonnej, chociażby sprawy dotyczące przekazania działki od Wojciecha Makucha, a także okazywanej pomocy na rzecz klasztoru nowo założonego przez Bonifacego Mniszcha i innych dobrodziejów lwowskich (s. 117).

To dowodzi, że autor posiada poszerzoną wiedzę na temat zasobów archiwalnych z pozostałych przyległych kancelarii klasztornych karmelitów. A także podjął wysiłek badawczy zebrania dokumentacji archiwalnej, w celu jej przedstawienia i odczytania szeregu nazwisk, pieczęci i w rezultacie objęcia jej analizą badawczą, aby dojść do wyprowadzenia syntetycznych wniosków. Opracowanie wskazuje na elementy nowatorskie, ciągłego odkrywania wydarzeń z dawnych czasów przy księgach wpisu i aktach spraw, i przenoszenia ich w czasy najnowsze obecnego systemu informacyjnego. Należy dodać, że Studium archiwoznawcze zawiera w opisie etapy narastania dokumentacji archiwalnej z zastosowanym systemem kancelaryjnym, opartym na dzienniku podawczym i łączeniu dokumentów w sprawy.

W prezentacji procesu archiwizacji dokumentacji autor przedstawił w Studium archiwoznawczym etap selekcji i etap jej opracowania archiwalnego, zwracając uwagę na brakowanie dokumentacji uznanej za niearchiwalną, która nie jest przeznaczona do wieczystego przechowywania. Autor zaznaczył, że kryteria selekcji wpływają, m.in.: na zachowanie wartościowej historycznej dokumentacji i pozwalają na usunięcie powtarzalnej informacji na dokumentach oraz takiej, która utraciła ważności przechowywanej informacji na dokumentach. Zachowana informacja o przeprowadzeniu selekcji dokumentacji pochodzi z końca XVIII wieku i jest przykładem stosowanej archiwizacji na etapie brakowania dokumentacji niearchiwalnej (s. 144).

Autor dysertacji zwraca uwagę, że dokumentacja archiwalna to ważna źródłowa informacja na temat realnych warunków życia zakonnego i jego rozwoju w poszczególnych wiekach, także w odtworzenia dziejów większego klasztoru lwowskiego

karmelitów we Lwowie w czasie dawnej obserwy. Układ i treść merytoryczna dysertacji nie budzi wątpliwości. Można by jednak dokonać pogłębionej analizy badawczej i porównać, jak funkcjonowała kancelaria większego klasztoru karmelitów dawnej obserwy na terenie ziem polskich oraz kancelarii pozostałych wspólnot zakonnych karmelitów posługujących na terenie Lwowa. W trakcie zapoznawania się z treścią rozprawy nasunęła się recenzentowi jeszcze jedna refleksja, a mianowicie pytanie, czy zgromadzony materiał badawczy wykorzystany przez autora dysertacji jest kompletny, czy kwerenda we wskazanych archiwach była kompleksowa. Sądząc z treści dysertacji, należy odnieść wrażenie, że autor w pełni wykorzystał materiał badawczy. Jednak pragnę zwrócić uwagę na uwarunkowania historyczne, zwłaszcza lata niewoli, które mogły wpłynąć na życie zakonne karmelitów we Lwowie, a także na dyslokację zasobu archiwalnego. Można przypuszczać, że niektóre archiwalia mogły się wówczas znajdować poza badanymi archiwami, które nie uwzględniono podczas kwerendy badawczej. Można domniemywać, że mogą to być archiwalia znajdujące się w dostępnych archiwach Polski, Austrii, Czech i Ukrainy, jak i w archiwach na terenie Białorusi i Rosji. Ponadto zachęcam, aby autor dysertacji podjął wysiłek badawczy i kontynuował badania archiwoznawcze w oparciu o następne dokumenty i poszerzył badania o pozostałe wspólnoty karmalickie.

Recenzowane opracowanie „Kancelaria lwowskiego większego klasztoru karmelitów dawnej obserwy w okresie niewoli narodowej. Studium archiwoznawcze”, obejmuje wiele zagadnień z życia zakonnego karmelitów we Lwowie począwszy od 1590 do 1946 roku. Autor podjął się opracowania naukowego w dysertacji, sięgając do materiałów źródłowych od średniowiecza do czasów współczesnych. Opracowanie zasługuje na pozytywną ocenę, ponieważ wnosi pogłębiony wkład w zakresie badań naukowych archiwum zakonnego jako jednostki organizacyjnej i zasobu archiwalnego z podziałem na mniejsze części, wybranego większego klasztoru karmelitów, który istniał we Lwowie. Wnoszę o dalsze postępowanie proceduralne, celem nadania doktorantowi Marcinowi Franciszkowi Rdzakowi, stopnia naukowego doktora zgodnie z Ustawą o stopniach i tytule naukowym z dnia 14 marca 2003 roku.

Ks. dr hab. Roman Majka CSMA

Marki, 05 lipiec 2024 rok.